

Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkileri'nin Özellikleri

Süleyman ERKAN*

ÖZET

XIX. yüzyıl siyasi tarihine üç büyük devrimin etkileri damgasını vurmuştur. Amerikan, Fransız ve Endüstri Devrimleriyle birey, devlet ve ulus tanımlamaları yeni anlamlar kazanmıştır. Dünyadaki bu yeni radikal değişikliklerden, özellikle Avrupa merkezli, uluslararası ilişkiler de derinden etkilenmiştir. Bu değişim sürecinden savaş ve barış algılamaları da nasibini almıştır. Yüzyılın ortalarına kadar, değişimin ilk sancuları ve buna karşı direnmeye çalışan uluslararası bir sistem söz konusudur. Bu dönemdeki değişimin daha çok ülkelerle sınırlı ve liberal nitelikte olmasına karşın, yüz yılın ikinci yarısına nasyonalist eylemler damgasını vurmuştur. Gerek Fransız Devrimi'nin, gerekse Endüstri Devrimi'nin abartılı yansımaları birlikte XX. yüzyıla girilirken emperyalist bir düşünceyi doğurmuş ve beslemiştir. Emperyalist politikaların uluslararası ilişkilere egemen olması önlenemez bir rekabet ve çıkar çatışmasına yol açmıştır. Çok aktörlü rekabetin barışın duvarlarını aşmasıyla ilk kez evrensel nitelikte bir savaş ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Savaş, Barış, Fransız Devrimi, Napolyon, Viyana Kongresi, Kutsal İttifak, Liberalizm, Nasyonalizm, Bismarck, Emperyalizm, Sömürgecilik, Silâhlanma*

Features of the 19th Century International Relations in the Context of the War and Peace

ABSTRACT

Three major revolutions, namely the American, French and Industrial, greatly affected the political history of the 19th century. The concepts of individual, State and nation had to be re-defined in light of those revolutions. International relations, in particular the Euro-centred one, were deeply influenced by such fundamental changes around the world. The perceptions of war and peace were not exceptions to those changes. The international system until the middle of the 19th century faced with some problems relating to changes and the resistance movements against it. While the changes in this period were limited to countries and liberal in nature, nationalist acts marked the second half of the century. The exaggerated reflections of both the French and Industrial Revolutions were the main reason for the introduction of an imperialist thought at the beginning of the 20th century. The fact that the imperialist politics became dominant on international relations caused inevitable competition and conflicts of interests among the members of the international community. Thus, the world, for the first time in the history, had to witness a universal war.

Keywords: *The war, The Peace, The French Revolution, Napoleon, The Congress of Vienna, The Holy Alliance, Liberalism, Nationalism, Bismarck, Imperialism, Colonialism, Armament*

* Yrd.Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon

Giriş

İnsanlık tarihinde, savaşların yıkıcılığı konusunda hemen her dönemde ortak bir kanı olmasına rağmen, gerek bireysel, gerekse toplumlararası ilişkilerde bir yöntem olarak kullanılmasından çoğunlukla vazgeçilmemiştir. Bütün çatışmaların temelinde çıkar ilişkilerinin yattığı temel gerçeğinden hareketle, savaşların ve çatışmaların tamamen sona ermesini beklemenin fazla bir iyimserlik olduğu da belki abartılı bir yaklaşımdır. Tarihin başlangıcından beri her türlü çatışmanın nedenlerini gözlem ve araştırmalarıyla ortaya koyan ve olayın felsefi temelleriyle ilgilenen bir çok düşünürü göre; savaş kötü de olsa bazen kaçınılmaz olabilmektedir.

Yunanlı düşünür Herakleitos, savaş kötü bir şey gibi görünse de aslında iyidir ve adaletin gerçekleşmesini sağlar¹ derken, Machiavelli, Floransa'nın düşmanların saldırılarına karşı koyacak bir ordusunun bulunmamasından duyduğu üzüntü ekseninde düşüncelerini şekillendirmiştir.² Thomas Morus bile, ütopyik ülkesi İngiltere tasarımıında, bir yandan silahlı kuvvetlersiz bir siyasal sistem hayal ederken, diğer yandan, düşmanlarını birbirlerinin aleyhine kışkırtarak ülkesinin güvenliğini sağlamayı önermekte ve savaşı, ülkesinin dışında, bir anlamda mübah saymaktadır.³ Buna karşın, erken dönemde savaş karşıtı aydınlara da rastlanılmaktadır. Örneğin; ünlü tarihçi Herodot, "Kimse barış yerine savaşı tercih edecek kadar akılsız olamaz" demiştir.⁴ XVI. yüzyılda yaşanan dini çatışmaların ardından gelen reformasyon süreci, Protestanlığın da etkisiyle, savaşlara karşı toplumların her kesiminde bir soğukluk yaratmıştır. Uluslararası barış düşüncesinin, yalnız Avrupa ulusları için bile olsa, ilk kez bu dönemde yeşermeye başladığı söylenebilir. Diğer yandan, uluslararası ilişkilerin dar bölge ilişkileri olmaktan çıkarak, teknolojik olanakların da katkısıyla, alan genişlemesi yaşamıyla birlikte, savaş ve çatışmalara yaklaşımlarda da yeni değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Fransız Devrimi'nin ardından başlayan ihtilal savaşları döneminde, 1796'da, Immanuel Kant'ın, "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme" adlı eserini uluslararası barış düşüncesinin ilk ciddi ve gerçekçi örneği kabul etmek gerekir. Kant eserinde, ebedi barışın ön koşullarını, devletlerarası gizli anlaşmaların olmaması, ister küçük olsun ister büyük olsun hiçbir devletin başka devletler tarafından denetim altına alınmaması, daimi orduların aşamalı olarak tamamen ortadan kaldırılması, ülkelerin gereksiz yere başka ülkelerden borçlanmamaları, devletlerin birbirlerinin işlerine karışmamaları ve ülkelerarası açık diplomasinin izlenmesi olarak öngörmektedir. Ebedi barışın nihai koşullarını da, her devletin cumhuriyetle idare edilmesi, uluslararası hukukun özgür devletlerden kurulu bir federasyona dayanması ve dünya vatandaşlığının her ülkede hukukun teminatı altına konulması olarak belirtmektedir.⁵ Ancak, Kant'ın, bu erken, idealist ve evrensel barış teorisine karşılık, savaşı uluslararası ilişkilerde gerekli bir araç olarak gören W. Hegel, Alman ulusçuluğu ve saldırganlığının

¹ Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul, 2000, s.7

² Niccolo Machiavelli, Hükümdar, Çev:Mehmet Özay, İstanbul, 2003, s.126

³ Göze, s.123

⁴ Pascal Boniface, Güçsüzlük İsteği Uluslararası ve Stratejik Tutkuların Sonu mu?, Çev: Alp Tümertekin, İstanbul, 1997, s.69

⁵ Immanuel Kant, Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme, Çev:Yavuz Abadan, Seha L.Meray, Ankara, 1960, s.17-27

sözcüsü olarak yorumlanacaktır.⁶ Tarihi, geçmişin devletleriyle geleceğin devletleri arasında durmadan yapılan savaşlardan ibaret diye tanımlayan Hegel'i, XIX. Yüzyıldaki uluslararası çatışmalar da haklı çıkarmıştır. Devrimlerin değiştirdiği yeni dünyada çatışmalar dar bölgelerle sınırlı olmaktan çıkmış ve çok uluslu savaşlar dönemi başlamıştır. XIX. Yüzyıl dünyasında da savaş olgusu her zaman barıştan önce gelen bir kavramdır. Barış ise henüz savaşın çıkmasını önleme aracı değil, savaştan sonraki zorlayıcı kuralların kabulü anlamına gelmektedir.

Büyük Devrimler ve Uluslararası Çatışmalara Etkileri

Tarihin akışını etkileyen ve dünyanın, siyasi, sosyal ve ekonomik düzen anlayışını kökten değiştiren üç büyük devrim hareketi de XVIII. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Bunlar, Sanayi Devrimi, Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimleridir. Sanayi Devrimi hariç, tutulacak olursa, gerek Amerikan Devriminin gerekse Fransız Devriminin meydana gelmelerinde, Yedi Yıl Savaşları'nın (1756-1763) sonuçları doğrudan etkili olmuştur. Bu savaşlardan sonra dünyadaki yeni "Başat Güç" İngiltere olmuş ve bu ülkenin Amerika ve Doğu ile, 30 yıl içerisinde, ticareti üç kat artmıştır.⁷ Ancak, Kanada ve bir takım Kuzey Amerika topraklarını Fransa'dan alarak İngiliz bir Amerika yaratmasına rağmen bu toprakları elde tutması mümkün olamamıştır. Avrupa ülkeleri, İngiltere'den Yedi Yıl savaşlarının intikamını almak için Amerikalıların Bağımsızlık Savaşı'nı iyi bir fırsat olarak görmüşlerdir. Özellikle Fransa, 1763 Paris Barışı'na rağmen İngiltere ile 1904 yılındaki "Samimi Anlaşma"ya kadar büyük bir rekabet içerisinde girmiş ve iki büyük ülkenin çatışması da dünyada muhtemel yumuşama ve barış ihtimaline büyük bir darbe vurmuştur. Çünkü "Başat Güç"lerin çatışma içerisinde bulunduğu bir dünyada diğer devletlerin davranışlarının çok önemi yoktur.

Yedi Yıl Savaşları'nın yol açtığı sonuçlar İngiltere'yi Amerikan Bağımsızlık savaşı ile karşı karşıya bırakırken, Fransa da yine bu savaşlardaki yenilginin de etkisiyle 1789 Devrimi ile yüzleşmiştir. Devrime yol açan iç sorunlar, Yedi Yıl Savaşları sonunda, özellikle Kanada ve Hindistan gibi sömürge kayıplarıyla birleşince, ihtilale giden yol daha da kısalmıştır.

Fransız Devrimi'nin Fransa'nın ve giderek dünyanın siyasi, sosyal ve ekonomik yapısını değiştirdiği hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Ancak, bu devrimin uluslararası savaş ya da barış gelişmelerine olan yansıması çok irdelenmemiş ve daha çok klasik bakış açısıyla ele alınmıştır. Fransız Devrimi, eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve demokrasinin yanı sıra ulusçuluğu da getirmişti. Kuramsal olarak, bunlardan ulusçuluğun dışında kalanların, hem ülkelerin iç çatışmalarına yumuşama, hem de uluslararası barışa katkı sağlamaları gerekirdi. Başlangıçta demokrasinin dünyaya ve insanlığa her tür barışı getireceğine dair inanç ve beklenti oldukça yüksekti. Hatta bu iyimserlik o derece büyüktü ki; bulutların yağmur, fırtına taşıması gibi, demokrasinin de barış taşıdığına inanılıyordu. Demokrasinin barış getireceği görüşü bir çok nedene dayandırılıyordu. Bunların ilki, yöneticiler savaş isteseler bile, halkın doğası gereği demokrasinin vereceği hak ve yetkiyle barıştan yana tavır takınacağı düşüncesiydi.

⁶ Faruk Yalvaç, "Hegel, Dünya Tarihi ve Özgürlük Mücadelesi Olarak Uluslararası İlişkiler", Uluslararası İlişkiler Dergisi, C.6, Sayı 21, Ankara, 2009, s.27

⁷ Oral Sander Siyasi Tarih, A.Ü.S.B.F.Yayımları, No:541, Ankara, 1984, s.99

Halkın savaşın yol açacağı zararın bedelini ödeme konusunu göz önüne alarak temkinli hareket edeceği de hesaba katılıyordu. Halklar kendi kendilerini mezbahaya gönderecek kadar çılgın olmadıkları için, askeri çözümleri elinin tersiyle iteceklerdi.⁸

Bu teori yanlış olmasa bile, Fransız Devriminden sonra, demokrasinin dünya toplumlarına ulaşmadaki hızı ulusçuluğa oranla çok daha yavaş olmuştur. Dünyanın diğer ülkelerine ulaşması bir yana, Fransa'da bile demokrasinin yerleşmesi daha uzun yıllar alacaktır. Bireysel hak ve özgürlüklerin tanınmadığı bir ülkenin politikacılarının halkı başka hayaller peşinde yönlendirme çabaları çok anormal sayılmamalıdır. Napolyon Bonapart ve Louis Napolyon'un yaptıkları da esasında bundan başka bir şey değildi. Bunda devrimden sonra, sağlıklı demokrasinin kurulamamış olması ve anarşi ortamının etkisi şüphesiz büyüktü.

Fransa'nın, devrim sonrası, Avrupa ülkeleriyle girmiş olduğu ihtilâl savaşlarına başlangıçta Avusturya İmparatoru II. Leopold'un Fransa'da devrim öncesi düzeni yeniden kurmak ve devrim karşıtı bir Avrupa ittifakı yaratma çağrısı neden olmuştu. Çünkü Habsburg İmparatoru hem Fransız Devrimi'nin değerlerine şiddetle karşıydı, hem de, devrim öncesindeki Fransa Kralı XVI. Louis'nin karısı Marie Antoninette'nin kardeşiydi. Ancak, Fransa'nın Napolyon'un öncülüğünde Anti demokratik Avrupa'ya karşı yürüttüğü savaşı da bir demokrasi ve özgürlükler savaşı olarak görmek mümkün değildir. Her ne kadar Fransız Devrimi'nden sonraki Avrupa İhtilâl savaşları, tarihin klâsik savaşları ile bir takım farklar içeriyor olsa bile amaç çok farklı da değildi. Devrimin ruhu belki bu savaşlara şekil olarak yansımış ve tarihte "Kitle Savaşı" kavramı ortaya çıkmışsa da,⁹ Clausewitz'in üçlü savaş tanımlamasında belirttiği gibi, bu savaşı ne Fransız halkı ne yalnız başına ulusal ordu değil, bizzat siyasiler çıkardıkları için, kör ve doğal bir güç sayılan şiddet, kin ve düşmanlık, özgürlük amacına fazlasıyla gölge düşürmüştür.¹⁰

Napolyon Bonapart'ın kendi ülkesinde bile uygulamadığı, ya da uygulamaktan vazgeçtiği, liberal düşünce ve devrimin tüm değerlerini silâh zoruyla Avrupa'ya yaymak istemesi tarihin en büyük devriminin arkasından yaşanmış en büyük çelişkidir. Bundan öte ulusalcılığa da Napolyon'un ihanet ettiği¹¹ yönündeki düşünceleri de haksızlık olarak görmemek gerekir. Her ne kadar Napolyon, devrim değerlerinin verdiği enerjiyle, Avrupa arenasında bir çok askeri başarılar imza atmışsa da, zaman içerisinde, devrimin renklerinden uzaklaşması sonucu, hem yenilgiler kaçınılmaz olmuş hem de Napolyon'un savaşlarının tarihin diğer klâsik savaşlarından hiçbir farkı kalmamıştır. Nitekim, Napolyon'un 1812 yenilgisinin nedenleri bir görüşe göre enerjisinin tükenmesi, bir diğerine göre de aşırı enerji yüklemesinden kaynaklanmıştır.¹²

Şüphesiz ki, Napolyon savaşları bir devrim ihracı anlamına gelmiyordu. Ancak, kendi ülkesindeki devrimin açtığı yoldan yürüyerek, "Üçlü Konsül" Sistemiyle diktatörlüğe adım atan ve bu arada, yine devrimin Fransız ordularına getirmiş olduğu dinamizm sayesinde bir çok askeri başarı kazanan ve bu başarıları da kullanarak 1804

⁸ Boniface, s.69

⁹ Sander, s.114

¹⁰ Ali Karaosmanoğlu, "Clausewitz ve Savaşın Evrensel Yapısı", A.Ü.S.B.F. Dergisi, Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan Sayısı, Ankara, 1981, s.143

¹¹ Sander, s.114

¹² Carl Von Clausewitz, Savaş Üzerine, Çev: Selma Koçak, İstanbul, 2007, s.161

yılında imparatorluğunu taçlandıran Napolyon, Avrupa'nın bir çok ülkesi tarafından halâ Fransız Devrimi'nin temsilcisi olarak algılanıyordu.

Avrupa imparatorluklarını, daha çok, Napolyon'un demokrasiden çok ulusalcılık silâhının arkasına geçmesi endişelendiriyordu. Gerçekten Napolyon, özellikle imparatorluğu elde ettikten sonra, ulusalcılık silâhını daha çok kullanmaya başladı. Ancak, denetim altına aldığı ülkeleri ve uluslarını, devrimin öngördüğü şekilde, bağımsız ve özgür ülkeler statüsüne geçirmek yerine, idarelerine akrabalarını getirerek, adeta Avrupa "Veraset Ayıbı"nın yeni mimarı oldu.

"Her ulus kendi kaderini kendisi belirlemelidir" sloganıyla yola çıkan devrim gemisi bir çok ülkeye yeni Fransız krallar getirmişti. Napolyon'un kardeşlerinden biri olan Louis Napolyon, 1807'den 1810'a kadar Hollanda kralı olarak hüküm sürerken, bir diğer kardeşi Joseph Napolyon bir süre Napoli Kralı olarak kaldıktan sonra ağabeyi tarafından İspanya Krallığına terfi ettirilmişti. Küçük kardeşi Jerome'yi de unutmayan Napolyon onu da Kuzey Almanya'da ihdas edilen Westphalia Krallığı ile taçlandırmıştı.¹³ Böylece, ulus-devletin doğuş yeri olan Westphalia, 1648'den sonra belki de en büyük çelişkinin yaşandığı yer olarak tarihi bir sapmayla karşı karşıya kalıyordu.

Fransa'da demokrasi sağlıklı şekilde yerleşmiş ve de işlemiş olsaydı, devrimin Avrupa'ya açılımı da farklı olabilirdi. Nitekim Amerikan Devrimi'nin Avrupa'ya yansması çok daha barışçıl olmuştu. Oysa Napolyon'un yapmaya çalıştığı, günümüzde ABD'nin Irak ve Afganistan'a demokrasi götürme operasyonlarını andırıyordu. Napolyon'a karşı olmasa bile, devrimin ordularına karşı savaşan Avrupa ülkelerinin sivil-asker insanları da sanki ülkelere demokrasinin ve onun öngördüğü bireysel hakların girişine engel olmaya çalışıyorlardı. Sonuçta, demokrasi ve ulusal egemenlik anlayışı, çok daha büyük sempati kazanacak yerde, Napolyon'un kişiliği sayesinde başlangıçta dünya barışı açısından prestij kaybına uğramıştı. Çünkü Napolyon'a karşı savaşan koalisyon ülkelerinden (Avusturya, Rusya, Prusya, İngiltere, İspanya) yaklaşık bir buçuk milyon asker hayatını bu savaşlarda kaybetmişti. Fransa'nın da bir milyon asker kaybı vardı. Bu rakamlara bütün ülkelerden ölen bir milyon sivil de ilâve edildiğinde, ihtilâl savaşlarının insan kaybı toplam üç buçuk milyonu buluyordu. Şüphesiz ki bu tablo, XIX. yüzyıla girerken, dünyanın barıştan ne kadar uzak olduğunun bir göstergesiydi. Napolyon 1814'de Waterloo'da yenilerek tarih sahnesinden çekilmişti. Şimdi sıra dünyanın nasıl bir barış düzeni kuracağına gelmişti. Buna karar verecek olan 1815 Viyana Kongresiydi.

Uluslararası Viyana Düzeni

1815'deki Viyana Kongresi, uluslararası ilişkilerin tarihinde, 1648 Westphalia'dan sonraki ilk büyük çok aktörlü uluslararası anlaşmaların düzenlediği toplantı olmuştur. 1792'den beri süregelen Avrupa'daki savaş ortamına son veren kongre, bir takım hatalı kararlara imza atmış ve sonradan eleştiriye konu olmuşsa da, en azından kan akmasına bir süre de olsa son vermiştir. Gerçi Viyana düzeninin kararları ilerde yeni savaşların çıkmasında rol oynayacaktır, ancak Avrupa bir süreliğine de olsa, sükunete ve sessizliğe bu düzenle kavuşmuştur. Uzun, yorucu ve büyük yıkıma yol açan savaşlardan sonra gelen barış, taraflar istedikleri sonuca ulaşmasalar da mutluluk vericiydi. Her ne kadar

¹³ Michel Mourre vd. İhtilâller ve Darbeler Tarihi, Çev: Sabiha Bozbağlı, İstanbul, 1986 s.115

taraflar savaşırken birden bire savaşı durdurup barış yapmaya karar vermemiş ve Napolyon'un zorunlu teslimiyeti kongrenin düzenlenmesine yol açmışsa da, Erasmus'un dediği gibi, "en kötü barış bile an haklı savaştan daha iyi" idi. Ya da dönemin savaşlarına bizzat tanık olmuş Goethe'nin ifadesi ile, "adalet ve düzensizlik yerine adaletsizlik ve düzen daha yeğlenir" bulunmuştu.¹⁴ Bununla birlikte, Viyana Kongresi çıkması olası bir savaşı önleyerek barış zemini oluşturmuş bir platform değil, bozulan dengeleri yeniden düzenlemek gibi bir misyonun üstlenildiği yer olmuştu.

Viyana Kongresi, Napolyon'un darmadağın ettiği Avrupa haritasını yeniden ama kendine göre düzene koydu. Amaç Avrupa'da gerçek ve kalıcı bir denge (barış) sistemi kurmaktı. Kongrenin toplanmasına, 30 Mayıs 1814'de, savaşa katılan tarafların Paris'te imzaladıkları bir anlaşmayla karar verilmişti. Avusturya'yı Metternich, Prusya'yı Hardenberg, Rusya'yı Nesselrode ve İngiltere'yi de Castlereagh temsil ediyordu. Napolyon işgalinden kurtarılmış Avrupa ülkeleri insanının beklentileriyle kongrenin kararları arasında büyük çelişki ve uçurumlar bulunuyordu. Ama Avrupa insanının kongreden beklentilerinin büyük olması şüphesiz ki kongrenin dünyaya egemen ve geniş çaplı ülkeler organizasyonu olması ile yakından ilgisi vardı. İşgal ülkeleri liberal ve ulusal haklar umut ededursun, kongre kararları eski dünyaya yeniden eski efendileri getirmekten başka bir anlam taşııyordu. Nitekim Kongre ile adı özdeşleşmiş bulunan Avusturya Başbakanı Metternich'in sözcüsü Gentz'in sonradan söylediği gibi, "amaç yenilenlerden kurtarılanların yenenler arasında bölüşülmesiydi".¹⁵ Kongre, görünürde Napolyon'un yenilmesini ve pasifize edilmiş olmasını barış düzeninin kurulması için yeterli görse de, Fransa'nın ve Talleyrand'ın kesin hesaplaşmanın dışında tutulmaya çalışılması, kongreye egemen ülkelerin, ancak kendilerinin istediği şeyin barış olarak değer taşıyabileceğini gösteriyordu.

Viyana Kongresi'nin en önemli özelliklerinden biri de, kongreye egemen ülkelerin, geleceğin dünyasını tasarlarken, samimiyetten uzak olmaları ve uluslararası barışın önündeki sorunları gerçekçi bir yaklaşımla ele almamış/alamamış olmalarıydı. Avusturya, Rusya, Prusya ve İngiltere'yi Viyana yuvarlak masasının etrafında toplanmaya zorlayan tek ortak payda Napolyon faktörüdür. Napolyon olmasa bu ülkeler bırakın kendiliklerinden bir araya gelmeyi belki aralarındaki anlaşmazlıklar için savaşıyor olacaklar ya da muhtemel savaşların ayrıntılı hesapları ile meşgul olacaklardı. Nitekim, Napolyon'un ilk yenilgisinin ardından, Varşova Dükalığının statüsü konusunda, anlaşmazlığa düşen Rusya ve Prusya aralarında bir savaşa hazırlanırken, Napolyon'un Elbe adasından kaçtığı haberi üzerine yeniden ittifak yapmaları bunu açıkça kanıtlar niteliktedir.¹⁶ Ayrıca, Metternich'in Prusya temsilcisi Hardenberg'den konferans süresince çok haz etmediği de hiç kimse için sır değildi. Bundan daha da şaşırtıcı olanı, demokratik taleplerin ve ulusal egemenlik rüyalarının silindiği kongre kararlarının alındığı plâformda İngiltere'nin ne aradığıydı. Şüphesizki, Napolyon düşmanlığı Fransız düşmanlığını o da devrim değerleri düşmanlığını besliyordu. Ancak İngiltere devrimin değerlerine karşı en anlayışlı ülke olması gerekirken, açık

¹⁴ Sander, s.125

¹⁵ Genevieve Peterson, "Political Inequality at the Congress of Vienna", Political Science Quarterly, Vol.60.No:4 (Dec.1945), pp.539

¹⁶ Akdes Nimet Kurat, Rusya Tarihi, T.T.K.Yayımları, Ankara, 1993, s.309

denizlerdeki yegane rakibi olarak gördüğü Fransa'nın uluslararası politikada etkisizleştirilmesi uğruna bu değerleri görmezden gelebilmişti.

Viyana Kongresi çerçevesindeki bir çok anlaşmayla yeni toprak düzenlemeleri yapılmıştı. Fakat toprak düzenlemeleri açısından, Fransa'ya savaşların başladığı zamanki sınırları göz önüne alındığında, çok fazla bir kayıp verdirildiği söylenemez. Fransa'nın fiziki anlamdaki kayıpları, ileride yenilen Almanya'ya uygulanacak olan Versay'ınkilerle mukayese bile edilemez. Müttefiklerin böyle davranmalarının nedenlerinden birinin Fransa'ya karşı ezici kararların alınmasının bu ülkede gelecekte karşı bir intikam duygusu yaratacağı endişesi olduğuna şüphe yoktur. Ancak müttefiklerin korkusunun Fransa'dan çok devrimin muhtemel yansımalarının olduğu da kararlarda oldukça net olarak gözükmetedir. Otoriter rejimlere sahip ülkelere farklı bir davranış beklemek belki fazla iyimserlikti. Bununla birlikte, evi yakarı cezalandırma görüntüsü altında, evin halkını cezalandırma eğilimi Avrupa'nın yeni barış düzeninin adalet temelinden yoksun olduğunun da somut bir göstergesiydi.

Viyana Kongresi'nin öngördüğü ve gerçekleştirdiği yeni barış düzeninden belki daha da önemlisi bunun nasıl yürütüleceği sorunuuydu. İngiltere'nin Napolyon'u yenen ittifaktan ayrılması her ne kadar monarşik ülkelere bir serbestlik ve senkronize bir görünüm kazandırmışsa da, İngiltere'nin destek vermediği, Fransa'nın da dışlandığı bir dünya düzenini kendi başlarına yürütecek güçleri yoktu. Nitekim Rus Çarı I. Alexandr'ın önerisiyle, Viyana Kongresi'nden sonra kurulan "Kutsal İttifak" bu zorluğun bir yansımasıydı. Kutsal dayanışmayı gerçekleştiren Avusturya, Rusya ve Prusya'nın, İncil'in emirleri doğrultusunda ortak bir politika yürüteceklerini deklere etmiş olmaları, devrimin radikalizmini engellemeye çalışırken, kiliselerle birlikte muhafazakâr kamuoyunun da desteğini bu konuda ne kadar çok önemsediklerini göstermektedir. Demokrasi ve insan haklarına karşı geleneksel düzenin korunmasını sağlamaya çalışırken, bu meşruiyetin kiliseye dayandırılmak istenmesi, Batı ülkeleri için çok yeni bir yöntem sayılmazdı, fakat öneri Rusya'dan gelmişti.¹⁷

Kutsal İttifak'ın İncil'in ortak değerleri eksenine dayandırılması, kiliseyi yeniden öne çıkarmaktan çok, hanedanları korumayı amaçlıyordu. Açıklanan ittifaka göre; devletler kendi ülkelerindeki meşru sülale üyelerinin iktidardaki egemenliklerini koruma konusunda dayanışma içerisinde olacaklardı. Eğer bir ülke iktidarı bir ihtilâl hareketiyle karşı karşıya kalırsa diğer ülkeler ihtilâl girişiminin şiddetle karşısında yer alacaklar, hatta, gerek görülürse o ülkeye asker göndererek yardımcı olacaklardı. Kutsal İttifak devletlerinin bir kısmı, kendilerini Napolyon'u yenmiş sayarlarken, belli ki devrimi de ittifakın dayandırıldığı gereğinden fazla mistizm karıştırılmış suni önlemlerle alt edebileceklerine inanıyorlardı. Diğer yandan bazı ülkeler, Napolyon'un yenilmesinin yarattığı boşluğu birlikte doldurma görünümümü altında, kendi hakimiyetlerini ittifaka dayandırma eğilimi içerisine girmişlerdi. Avusturya Başbakanı Metternih'in bundan rahatsız olması ve bir takım yeni arayışlar içerisine girmesi bu algılamalara karşı bir tepki anlamına geliyordu.¹⁸

Viyana Düzeni ile ortaya çıkan yeni uluslararası güçler dengesi çok net de değildi. Uluslararası sisteme yeni aktörlerin dahil olması, görünüşte barıştan yana çok

¹⁷ William A.Dunning, "European Theories of Constitutional Government after the Congress of Vienna", Political Science Quaterly, Vol.34, No.1 (mar.,1919), pp.3

¹⁸ C.K.Webster, The Congress of Vienna 1814-15, London, 1919, p.45

kutuplu bir dünya yaratmıştı. Ancak, aktörlerin barışın korunması konusunda, ilgi alanının daha çok Avrupa'yla sınırlı olması, dünyanın diğer bölgelerinde ortaya çıkacak sorunlarda yeni çatışmaların olmayacağını garanti etmiyordu. Rusya tarafından kongre sürecinde ortaya atılan Osmanlı Devleti'ndeki Müslüman olmayan azınlıklar sorununun ele alınmasını ön gören, ancak kabul görmeyen, "Şark Sorunu" önerisi Avrupa'da sağlanıldığına inanılan barışın dünyanın diğer bölgelerinde yürümeceğinin bir işaretiydi. Diğer yandan Kutsal İttifak ülkelerinin bile uluslararası sorunları algılamada aralarında yukarıda belirtilen dayanışma anlaşmasına rağmen, müttefik mi yoksa birbirinden bağımsız aktörler mi oldukları da tartışmalıdır. 1818-1822 dönemi ihtilâllerinin bastırılması sırasında, birlikte hareket edebilen ülkeler, İttifak'ın liderliğinin Çar Alexandr'dan Metternich'e geçmesiyle, politik görüş ayrılıklarına sürüklenmişler ve zaman zaman dayanışmanın ruhuna aykırı davranışlar içerisine girmişlerdir.¹⁹

Avrupa'nın bu uluslararası sistemi içerisinde İngiltere'nin konumu ise ayrı bir tartışma konusuydu. Napolyon'u yenen ülkelerle, Fransa ile deniz aşırı ülkelerdeki rekabeti nedeniyle, ittifak yapmasına rağmen, İngiltere Kutsal İttifak'ın uluslararası ilişkilerin temelini dinsel ilişkilerle dayandırma girişimlerini hoş karşılamamış ve işbirliğini Napolyon'un yenilgiyle sınırlı tutmuştu. Ancak ittifak ülkelerini tamamen göz ardı da edemezdi. Çünkü bu ülkeler ne de olsa kara Avrupası'nın denetimini ellerinde bulunduruyorlardı ve aralarındaki ittifak da Fransa'daki XVIII. Louis rejimini kendi ülkelerindeki mutlak monarşilere uygun yaşatmayı öngörüyordu. Fransa'nın Kutsal İttifak'a yanaşması gelecekte İngiltere'ye karşı konumunu güçlendirebilirdi. İngiltere bu riski göze alamadığı içindir ki, diktatör Napolyon'u yenerken Fransız Devrimi'nin özgürlükçü yönünü savunmak gibi bir misyondan özellikle kaçınmıştır.

Metternich'in de Kutsal İttifak'ın İngiltere'nin desteği olmadan başarı şansının sürekli olamayacağı gerçeğini görmüş olması ve özel çaba harcaması ile de, İngiltere Kutsal İttifak'a yaklaşmak zorunda kalmış ve ittifak dördü bir görünüm kazanmıştır. Böylece İngiltere XVIII. Louis rejimine karşı mücadele eden ve liberal özgürlükleri savunan Fransız muhalefetine karşı Kutsal İttifakla doğrudan, XVIII. Louis ile de dolaylı işbirliği yapmış oluyordu. 1818'de yapılan Aix-la Chapelle Kongresi'nin kararı ile Fransa'daki işgale müttefiklerin son vermesi ve Fransa'yı da dördü ittifaka dahil etmeleri²⁰ Avrupa'da devletler bazında sanki tek kutuplu bir görünüm yaratmıştı.

Beşli İttifak'la oluşan bu yeni uluslararası sistem homojen bir özellik taşıyordu ve bu özelliğinden dolayı da uzun ömürlü olmadı. Bir kere, sisteme dahil devletlerin tamamının ortak girişimi ile kurulmamıştı. İkinci olarak, aralarında gerek dünya görüşleri bağlamında, gerekse uluslararası sorunlara yaklaşma konusunda büyük farklılıklar bulunuyordu. Böyle olunca da, her ülke, ittifakı uzun süreli bir işbirliği ve dayanışma olarak algılamaktan çok, ayaklarını sağlam olarak yere basacakları ana kadar, dayanacakları bir araç olarak görüyorlardı. Nitekim Beşli İttifak'ın dönemin siyasal olayları karşısında göstermiş olduğu çelişkili davranışlar, gerek Kutsal İttifakı oluşturan devletlerin, gerekse onlara sonradan katılan İngiltere ve Fransa'nın asıl niyetlerini açıkça ortaya koyuyordu.

¹⁹ Kurat, s.310

²⁰ Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih, Ankara, 1975, s.47

Avrupa'daki 1818-1822 İhtilâl girişimlerinin sonuçsuz kalması, büyük ölçüde, Beşli İttifakın, (belki İngiltere'nin kısmen gönülsüzlüğüne rağmen) olaylara ortak müdahalelerinin sonucuydu. İttifak Fransız Devrimi'nin ürünü olarak gördüğü ulusçuluk ve demokrasi ikiz şeytanlarını alt ederken birlik içersinde hareket edebiliyor ve bunu da barış adına yaptığına inanıyordu.²¹ Ancak, Beşli İttifak'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rumlar'ın başlatmış olduğu bağımsızlık hareketi karşısında izlediği politika birinciyle tam bir çelişki oluşturuyordu. İtalya, İspanya ve Almanya'daki demokrasi talepleri silâhlı müdahalelerle engellenirken, hiç şüphesiz, bu Viyana Düzeni'nin ve barışın korunması adına yapılmıştı. Fakat Avrupa'da düzenin korunması konusunda büyük özen gösteren ittifak, Yunan bağımsızlığı sırasında, Viyana Sistemi'ni ihlâl etmekten çekinmemişti. Avusturya ve Prusya'nın buna katılmamış olması Beşli İttifak'ı tartışmalı hale bile getirmişti. Fakat bunun anlamı, uluslararası olaylar karşısında tüm ittifakın birlikte hareket etmek yerine, konjektürel durumun verdiği fırsatlarla, ittifakın güçlü ülkelerinin bir adım öne çıkmasıydı. Bununla birlikte, İngiltere'nin 1818-1822 İhtilâllerini bastıran dört ülkeye karşı izlediği eyleme dönüşmeyen muhalefeti, Yunan bağımsızlığı sürecinde, Avusturya ve Prusya'nınkine benziyordu.

Rusya'nın, Yunan bağımsızlığı sürecinde, İngiltere ve Fransa'yla işbirliği içerisine girmesi ve bunu da Kutsal İttifak'a rağmen yapması, ittifaktan sapma olmaktan çok, ittifakın diğer üyelerini yok sayma anlamına geliyordu. İngiltere ve Fransa'yla dayanışma, Rusya'nın Avusturya ve Prusya nezdindeki itibarını daha da yükseltiyor ve Doğu Avrupa'nın yegane sözcüsünün kendisi olduğunu adeta onlara kanıtlamış oluyordu. Diğer yandan, Liberal denilebilecek İngiltere ile, liberalleşme çabaları içerisindeki Fransa'nın, I. Nikola ile tarihinin en despotik dönemlerinden birini yaşayan Rusya'nın, uluslararası bir etnik sorun karşısındaki sıkı dayanışmalarını, dönemin özellikleri içerisinde açıklamak zordur. Bilinen, Rusya'nın Yunanistan'ın bağımsızlığını Ortodoksluk temelinde dayalı bir "Grek Projesi" olarak algıladığı ve bunu yaparken de Batı'nın Yunan hayranlığından fazlasıyla yararlandığıdır. 1826'da Rusya, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Londra Protokolü, ertesi yıl Osmanlı donanmasının birlikte Navarin'de yakılmasını ve aynı yıl gerçekleştirilen Petersburg Protokolü de, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşını getirmiş ve bunun sonundaki Edirne Anlaşması da Yunanistan'ın bağımsızlığı ile sonuçlanmıştı.²²

1830 İhtilâlleri Beşli İttifak'ın çöküşü ve Avrupa'da iki kutuplu bir sistemin hazırlayıcısı oldu. 1818-1822 İhtilâlleri sırasında İngiltere dışındaki ülkeler ortak hareket edebilmişlerdi. Bu işbirliği sonucudur ki, Almanya, İtalya ve İspanya'daki liberal hareketler bastırılabilmişti. Özellikle İspanya'daki ihtilâl girişimini bastırma görevinin Fransa tarafından üstlenilmesi bu ülkenin Kutsal İttifak'ın amaçlarına bir hizmet girişimi anlamına geliyordu. Fakat 1830 İhtilâlleri Fransa'yı çok değiştirmişti. Napolyon'un tasfiyesinden sonra Fransız tahtına oturan XVII. Louis 1824 yılında ölmüştü. Louis tamamen değilse bile, Fransız Devrimi'nin anlamını bir dereceye kadar anlamıştı. Yerine geçen kardeşi Comte d'Artois ise koyu bir devrim düşmanıydı. X. Charles adını alan d'Artois, ihtilâl öncesinde olduğu gibi rejimi asillere ve kiliseye dayandırma yoluna giderek, başta üniversiteler olmak üzere, tüm okulları kilisenin

²¹ Boniface, s.72

²² Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.V, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1983, s.117-118

kontrolü altına koyunca ülkede liberaller kazan kaldırdılar. Bu muhalefette parlamentodaki liberal milletvekilleri ile özellikle Thiers'in yönetimindeki National gazetesi başta olmak üzere basın başı çekiyordu. X. Charles muhalefete karşı sert önlemler alıp parlamentoyu da feshedince, halk 27 Temmuz 1830'da sokaklara dökülmüş, üç günlük kanlı çarpışmalardan sonra da ülkeden kaçmak zorunda kalmıştı. Liberal milletvekillerinden oluşan Yürütme Konseyi ise 30 Temmuz günü yine liberal fikirleriyle tanınmış Orlean ailesinden Louis Philippe'i Fransız tahtına çıkarmıştı. Philippe, Fransa'nın Kralı yerine Fransızların Kralı unvanını tercih ederek²³, bir yandan içeride otoritesinin halka dayandığı mesajına vurgu yaparken, diğer yandan ülkenin dış politikasında da farklı bir çizgi izleyeceğinin sinyallerini vermişti.

İngiltere ile birlikte Fransa'nın da Kutsal İttifakla aralarına mesafe koymaları 1830 İhtilâlleri sırasında çok net olarak ortaya çıkmıştı. Artık beşli blok ikili bloka dönüşmüştü. İngiltere ile Fransa Batı Bloku'nu, Rusya, Avusturya ve Prusya Doğu Bloku'nu oluşturuyorlardı. Şu farkla ki, İngiltere ve Fransa'nın oluşturduğu Batı Bloku herhangi bir anlaşmaya dayanmazken Doğu Bloku halâ Kutsal İttifak'ın yeniden işlerlik kazandığı anlamına geliyordu. Ancak bunun yeterli olduğuna inanmadıklarındandır ki, Avusturya, Rusya ve Prusya 1833 yılında imzaladıkları Munchengraetz Anlaşmasıyla dayanışmayı yenileme gereği duymuşlardır. Doğu ve Batı Blokları 1830 İhtilâlleri karşısında izledikleri tutumla birbirlerine karşı rakip olduklarını göstermekten çekinmemişlerdir. Batı Avrupa Bloku, 1830 İhtilâlleri sırasında liberal-özgürlükçü-ulusalcı hareketlere destek vermekten kaçınmamıştır. Belçika, Portekiz ve İspanya'da hem otoriter iktidarların devrilmesi hem de rejimlerin liberal yönde yumuşaması büyük ölçüde İngiltere ve Fransa'nın desteği ile olmuştu. Ayrıca, İngiltere ile birlikte Fransa'nın Belçika'daki liberal hareketin yanı sıra Hollanda'dan ayrılma yönündeki bağımsızlık hareketine de destek vermeleri, imparatorluklara karşı izlenecek politikanın değişeceği ve uluslararası yeni bir sistemin doğacağına habercisiydi. Nitekim çok geçmeden İspanya ve Portekiz'in de katılımıyla 1834' de gerçekleştirilen "Dörtlü İttifak" Kutsal İttifak'a karşı kurulmuş liberal ülkeler blokundan başka bir anlam taşımıyordu. Şüphesiz ki, bu blokta yer alan ülkelerin iç politikalarının tamamen liberal olduğunu iddia etmek henüz erkendi,²⁴ fakat, dış politikada böyle anılmaları ve algılanmaları da artık kaçınılmazdı.

1830 İhtilâlleri döneminde, Kutsal İttifak ülkelerinin tutumu Batı Bloku'ndan tamamen ters yönde olmuştur. Doğu Bloku ülkeler, hem coğrafi zorluklar nedeniyle hem de İngiltere ve Fransa'dan çekindikleri için, Belçika, İspanya ve Portekiz'deki gelişmelerden uzak kalmışlardı. Fakat aynı dönemde çıkan İtalya, Avusturya, Almanya ve Polonya'daki ihtilâl ve bağımsızlık girişimleri sırasında, Kutsal İttifak'ın ilkelerini tamamen uygulamaktan geri kalmamışlardır. Bu ülkelerdeki demokrasi ve bağımsızlık ve ulusal birliğin kurulması girişimleri başarısız olmuşsa, bu büyük ölçüde Kutsal İttifak'ın, 1818-1822 döneminde olduğu gibi, olaylara çok sert bir şekilde müdahalesinden kaynaklanmıştı. Şüphesiz Rusya, Yunan bağımsızlığına öncülük yaparken, daha önce bağımsız olan ve kendisinin de içerisinde bulunduğu anlaşmalarla paylaşılan Polonya'nın, kendisine karşı başlatmış olduğu bağımsızlık girişimini çok kanlı bir şekilde bastırarak çelişkilerin en büyüğünü yaşıyordu. İspanya, Portekiz ve

²³ Armaoğlu, s.61-62

²⁴ Dunning, p.2

Belçika ihtilâllerini destekleyen İngiltere ile Fransa'nın, Almanya, İtalya, Avusturya ve Polonya'daki olaylara müdahaleden uzak kalmaları, hem aralarındaki dayanışmanın zayıf olduğunu, hem de bunun genel bir savaşa yol açabileceği riskini göz önünde tuttıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, gerek Kutsal İttifak grubunun, gerekse liberal sayılan grubun sağlam temellere dayanmadığını da belirtmek gerekir.

Rusya'nın, liberal ülkelerle birlikte, Yunanistan'ın bağımsızlığına öncülük etmesini soğuk karşılayan ve bunu Kutsal İttifak'a aykırı kabul eden Avusturya ve Prusya'nın, Polonya'nın bağımsızlığı sırasında Rusya ile dayanışma içerisinde olmaları bir başka çelişki oluşturduğu kadar, ittifakın ideolojik bir temele değil çıkar esasına dayandığını gösteriyordu. Aynı şekilde 1834'den sonra, liberal ülkeler grubunda yer alan Fransa'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın başlattığı bağımsızlık savaşı sırasında Kutsal İttifak üyesi Rusya ile aynı cephede yer alması ve Mehmet Ali Paşa hareketine destek vermesi, dönemin uluslararası ilişkilerinin dayandığı tutarsızlığın bir başka somut bir örneği idi. Her iki bloka dahil ülkeler de, inandıklarından çok işlerine gelenin hayata geçmesini istediklerinden, blok içi ülkeler bile birbirlerine karşı kuşkulu ve güvensizdiler.

Bu güvensizlik ve belirsizlik içeren sistemden Osmanlı Devleti de etkilenmişti. Viyana sistemine dahil olmayan Osmanlı Devleti, doğal olarak bu gruplardan hiç birinde yer almıyordu. Sırp isyanı ile bu ülkeye kısmi özerklik haklarının tanınması ve 1829 Edirne Anlaşması ile Yunanistan'ın da bağımsızlığının kabul edilmesi, Osmanlı Devleti'ni yeni arayışlara sürüklemişti. Eğer Kutsal İttifak ülkeleri ittifakın ilkelerine sıkı sıkıya bağlı kalsalardı, Osmanlı Devleti'nin tercihi de doğal olarak bu ülkelerden yana olacaktı. Bunun için yeterince neden vardı. Birinci olarak, Osmanlı Devleti de bir imparatorluktu ve Kutsal İttifak'ın amaçlarından biri de imparatorlukları yaşatmaktı. İkinci olarak, Kutsal İttifak "Tanrı Hakları Sistemi"ni siyasal rejimin esası olarak öngörüyordu ki, bu Osmanlı Devleti'ndeki hukuk sistemiyle paralellik gösteriyordu.²⁵ Fakat Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelttiği parçalama politikası, Osmanlı Devleti'ni "Batı Hakları Sistemi"nin geçerli olduğu liberal blok ülkelerine ve de özellikle İngiltere'ye yaklaşmaya zorladı. 1838 Osmanlı-İngiliz Serbest Ticaret Anlaşması (Balta Limanı) ve 1839 Tanzimat'ın ilânı bu yaklaşımın zorunlu bir sonucuydu. Eğer Türk siyasal yaşamında Tanzimat'ı liberalleşmenin başlangıcı olarak kabul eden görüşler doğru ise, bunun Osmanlı'nın iç politika dinamiklerinden değil, Rusya'nın Osmanlıya baskısının dolaylı bir yansıması olarak değerlendirmek gerekir.

Viyana Düzeni'nin, yukarıda belirtilen bir takım aksaklıklara ve 1830 İhtilâlleri döneminde büyük sarsıntı geçirmesine rağmen, bir süre daha dönemin uluslararası dengelerindeki varlığını koruduğu söylenebilir. Ancak, 1848 İhtilâlleri bu düzenin yarısının iflâsı ile sonuçlandı ki geriye kalanının da çok fazla ömrü kalmamıştı. Şöyleki, 1848 İhtilâlleri sırasındaki liberal nitelikteki hareketler büyük ölçüde başarılı olurlarken, ulusal bağımsızlık hareketleri sonuçsuz kalmıştı. Ömrü çok kısa olsa da, Fransa'da büyük devrimden sonraki ikinci cumhuriyet 1848 İhtilâli ile kurulmuştu. Prusya'da Kral IV. Friedrich, 1851'de, 1831 tarihli Belçika'nın gayet liberal anayasasının bir benzerini kabul ederek yürürlüğe koymuştu. 1848 İhtilâlleri'nin belki hiç beklenmeyen en önemi ibretlik olayı, Avusturya Başbakanı Metternich'in ülkesinden kaçmak zorunda kalmasıydı. Avusturya halkının Viyana sokaklarında demokratik haklar

²⁵ Karal, C.V, s.172-173

talebiyle başlattığı büyük gösteriler, İmparator I. Ferdinand'ın Viyana Düzeni'nin mimarını feda etmeye zorlamıştı. Bundan daha ilginç, demokrasi düşmanlığı ile tarihe geçen Metternich'in sığındığı ülkenin İngiltere olmasıydı. İhtilâl hareketleri yaşanmamasına rağmen Danimarka'da da Kral VII. Frederik yeni bir anayasayı kabul ederek mutlakiyet rejimine son vermişti. Aynı şekilde, Hollanda da 1815 Anayasasından sonra 1848'de daha liberal bir anayasayı yürürlüğe koymuştu.²⁶ Böylece, Avrupa'da anayasası olmayan ülkeler olarak Rusya ve Osmanlı Devleti kalıyordu. Ancak, Osmanlı Devleti de, bir anayasa özelliği taşımasa bile yukarıda değinildiği gibi Tanzimat'ı bir liberalleşmeye başlangıç olarak yürürlüğe koymuştu. Demokrasi rüzgârının hiç esmediği tek ülke I. Nikola'nın Rusyası'ydı.²⁷ Böylece, Kutsal İttifak'ın demokrasiye karşı dayanışma cephesi çökmüş, geriye ulusal bağımsızlık hareketlerine karşı işbirliği yönü kalmıştı. Bu işbirliği de, büyük ölçüde, Rusya'nın öncülüğünde yürüyordu.

Macarlar'ın, 1848'de bağımsızlık amacıyla, Avusturya'ya karşı başlatmış oldukları hareket Rusya'nın yardımıyla çok kanlı bir şekilde bastırılmıştı ve yine Eflâk ve Boğdan'a Rusya aynı amaca yönelik asker sokmuştu. Bu olay sırasında çok sayıda Macar Osmanlı Devleti topraklarına sığınmış ve bunların geri istenmesi üzerine de bir "Macar Mültecileri Sorunu" doğmuş ve uluslararası bir anlaşmazlığa dönüşmüştü.²⁸ 1848 ihtilâlleri döneminde demokratik girişimlerin başarılı, ulusal bağımsızlık hareketlerinin ise başarısız olması büyük ölçüde Rusya'nın tutumunun bir sonucuydu. Çünkü, Rusya, demokratik hareketleri o ülkelerin iç işleri olarak algılamış ya da önemsememişti. Ancak Macar İhtilâlinde kesin tavır almıştı. Bu ihtilâl girişimi sırasındaki Avusturya, Prusya ve Rusya dayanışması Kutsal İttifak'ın son kez canlanması olarak kabul edilebilir. Ancak İngiltere ve Fransa'nın bu ihtilâl sırasında Macarlara destek vermemesi de Rusya'nın başarısında etkili olmuştu. İngiltere ve Fransa'nın Macar bağımsızlık hareketine destek vermemesinin nedeni, Avusturya'nın parçalanmasının Rusya'yı bölgede daha da güçlendireceği korkusuydu. Ancak, bu iki ülkenin çekingen davranışları sonucudur ki, Rusya, I. Alexandr'ın müttefik ordularının başında törenle Paris'e girdiği ve Avrupa'nın Kurtarıcısı unvanını kazandığı 31 Mart 1814'den beri²⁹ Avrupa'daki yükselişinde zirve yapmıştı. Ancak, zirveye çıkmak Rusya'yı aynı zamanda yalnızlığa da sürüklemişti.

Kutsal İttifak'ın lideri Rusya'nın Avrupa'daki yükselişinin sonu da yine kendisinin ne den olduğu "Kutsal Yerler Sorunu" ile olmuştu. Rusya, Osmanlı Devleti ile 1774 'de imzaladığı "Küçük Kaynarca" Anlaşmasından beri Osmanlı ülkesindeki Ortodoks halkın himaye hakkını elinde bulunduruyordu. Tanzimat'tan sonra, İngiltere'nin Protestan, Fransa'nın da Katolikler'in hamiliğini üstlenmesinden Rusya hiç hoşlanmadı. Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmada kendisine rakipler çıkmasından rahatsız oldu. Hazır Avrupa'da yıldızı parlamışken Ortodoksların haklarını bahane ederek bir adım öne çıkmaya karar verdi. Macar İhtilâli'ni bastırmanın verdiği zafer sarhoşluğu içerisinde, I. Nikola Prens Mençikof'u , 1851'de, İstanbul'a olağanüstü elçi olarak gönderdi. Diplomatik kuralları hiçe sayan Mençikof, İstanbul'da

²⁶ Armaoğlu, s.87-88

²⁷ Dunning, p.4

²⁸ Bkz.Ahmet Refik Altınay, Türkiye'de Mülteciler Meselesi, İstanbul, 1926

²⁹ Kurat, s.309

adeta muzaffer bir general gibi hareket ederek, Osmanlı Devleti Dışişleri Nazırı Fuat Efendiyle görüşmeyi reddetti ve Kudüs'teki Beytül-Lâhim Kilisesi'nin anahtarının Ortodokslara devrini istedi. Diğer Hristiyan ülkelerin tepkisini çekmemek için, Katolikler'e dair küçük haklardan da söz etti.³⁰ Rusya'nın dünyaya vermek istediği, Ortodoksluğun ve onu himaye eden kendisinin ne kadar güçlü olduğu mesajıydı. Fakat işler Rusya'nın umduğu gibi olmadı ve Avrupa diplomasisinde kazandığı prestiji önemli bir yara aldı.

Rusya'nın bu radikal girişimi, Osmanlı siyasi çevrelerinde büyük bir endişe ve telâşa yolaçtı. İngiltere ve Fransa büyükelçilerinin de İstanbul'da olmaması, bu ülkelerin Rusya'ya karşı ne yönde tepki vereceklerini öğrenmeyi zora sokmuştu. Rusya'yı bir süre oyalamaya çalışan Osmanlı devleti'ni İngiltere büyükelçisi Stratford Redcliff'in İstanbul'a dönüşü rahatlatmıştı. İngiltere'nin desteğine inanan Bab-ı Alî, Rusya'nın taleplerini kabul etmemişti. "Kutsal Yerler Sorunu" sırasında, Fransa da İngiltere'den geri kalmamış ve oldukça aktif bir tavır almıştı. İstanbul'a ulaşan Fransız büyükelçisi De la Cour, Prens Mençikof ve Osmanlı yetkilileriyle üç haftalık bir görüşmenin ardından taraflar arasında bir anlaşma sağlamayı başarmıştı. Fakat Mençikof'un Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ortodoks teba'nın haklarının Osmanlı Devleti'nce yazılı bir senetle tanınmasını talep etmesi ve Dışişleri Nazırı Rifat Paşa'nın yerine de Mustafa Reşit Paşa'nın getirilmesini istemesi sorunu yeniden çıkmaza sürüklemişti.³¹ Böylece, Yunan bağımsızlığı sırasında, Rusya ile işbirliği içerisinde olan İngiltere ve Fransa, "Kutsal Yerler Sorunu" sırasında tam tersi yönde bir politikayı benimsemişlerdi. Her iki ülkeye göre de, Rusya'nın gerçek niyeti, Ortodoksların haklarının korunmasının çok ötesinde, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü parçalamayı hedefliyordu.

Osmanlı Devleti'nin Mençikof'un taleplerini reddetmesi ve ülkeyi terk etmeye çağırması, Rusya'yla ilişkilerin kesilmesine ve 1853'de Kırım Savaşı'nın çıkmasına neden oldu. Savaşta İngiltere, Fransa ve Piyemonte'nin Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasıyla, Rusya kendi topraklarında önemli bir yenilgi aldı. Kırım Savaşı yenilgisi, Rusya'nın yarım asırdan beri devam eden Avrupa politikasındaki etkinliğinin de sonu oldu. Savaş aynı zamanda Rusya'nın gücünün çok üzerinde bir misyonu temsil etmiş olduğunu da kanıtladı.³² Gerçekten Rusya, Napolyon savaşlarının karıştırdığı Avrupa'da, 1812'den 1856'ya kadar, devletler arası ilişkilerde meydana gelen çatışma ve boşlukları doldurabilmişti. Bunda Avrupa'nın Fransız İhtilâli'nden çekinen Avusturya ve Prusya gibi ülkelerin pasif ve çekingen politikaları etkili olduğu kadar, İngiltere ve Fransa rekabetinin de önemli rolü olmuştu. Ancak, ne olursa olsun, yaklaşık yarım asırlık bir süreden beri, Avrupa'da savaş ya da barışı belirleyen büyük ölçüde Rusya'nın davranışları idi. 1856 Paris Barış Anlaşması ile, yeni bir uluslararası düzen kurulurken, Rusya'nın bu yeni düzendeki gücü eskiyi aratacak nitelikteydi. Paris Düzeni, Rusya'nın dış politikasını da köklü bir değişikliğe sürüklemiş ve yönünü Batı ve Güneyden, geçici bir süreliğine de olsa, Orta Asya ve Kafkasya'ya çevirmişti.³³

³⁰ Karal, C.V, s.228

³¹ Karal, C.V, s.230

³² William H.Mc Neill, Dünya Tarihi, Çev.Alâeddin Şenel, İmge Yayınları, Ankara, 1994, s.474

³³ Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1995), Alkım Yayınları, İstanbul, 1999, s.34

Devletler Savaşından Uluslar Savaşına

1856 Paris Anlaşması ile, uluslararası sorunların büyük devletlerin kararı ile çözüme kavuşturulması prensibi kesinlik kazanmıştı. Fakat bu uygulama, daha çok, ülkelerin kendilerinin doğrudan dahil olmadıkları sorunların çözümü için geçerliydi. Örneğin, Fransa ile İngiltere veya büyük devlet kabul edilen herhangi bir ülkenin aralarındaki bir çatışmada büyük devletler konseyinin kesin bir karar alma ve yaptırım gücü yoktu. Hatta büyük devletler kendi üyelerinden birinin dahi diğerine karşı açacağı bir savaşı önleyecek çok güçlü bir mekanizmaya sahip değildi. Barışın koşullarını, gerçekçi biçimde, tespit edememiş olmasına rağmen, Viyana Düzeni bir iki önemli olayın dışında Avrupa'da barışı koruyabilmişti. Paris'te kurulan yeni düzen ise, barışın korunması konusunda, eskiye oranla, çok daha kırılgan bir özellik taşıyordu. Bu kırılganlığı da yüzyılın ilk yarısındaki dünyanın ikinci yarısındakinden tamamen farklı olması oluşturuyordu.

Yüzyılın ilk yarısında, "Büyük Devlet" olarak tanımlanan ülkeler, İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Prusya'dan oluşuyordu. Osmanlı Devleti ise 1856 Paris Anlaşması ile bu devletler birliğine üye kabul edilmişti. Bu ülkelerin dönemin uluslararası sorunlarını algılamada aralarında bir homojenlik olmadığı gibi, güçleri arasında da bir denge söz konusu değildi. Strateji uzmanları ve diplomatların öngörüsüne göre; gücün "nakit olarak" ifadesi, nüfusun ve toprağın büyüklüğü, maliyenin gücü ve sanayi çıktısı kriterlerine dayanıyordu. Bu ölçeklere bakıldığında beş devlet aynı büyüklükte değildi. Özellikle nüfus ve toprak genişliğine sahip olan Rusya'yı, Avrupa ülkelerinin okur yazar kentli nüfusu, eğitilmiş işçi ve asker havuzu fazlasıyla dengeleyebiliyordu.³⁴ Bu açıdan bakıldığında, uluslararası sorunların çözümünü üstlendiği varsayılan dönemin Büyük Devletler Organizasyonu, heterojen devletlerin homojen görünümünden başka bir şey değildi. Bu yapılanmanın sorunlara farklı yaklaşımlar ve bakış açıları taşıması da şaşırtıcı değildi.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına girilirken, dünya üç büyük olguyla karşı karşıya idi. Birinci olarak, artık dünya eskisine göre daha demokratik bir eğilime girmişti. İkincisi, ulusal bağımsızlık ve bütünleşme hareketleri önlenemez bir süreci getirmişti. Nihayet üçüncüsü de, endüstri devriminin etkilerinin uluslararası politikada eskiye göre daha fazla hissedilmesi idi. Endüstri Devrimi'nin etkileri bir yandan toplumlardaki demokratik talepleri artırdığı gibi, ulusal bağımsızlık ve bütünleşme arzularını da tetiklemişti. Çünkü bir çok Avrupa ülkesi İngiltere ve Fransa'nın dünya politikasındaki üstünlüklerini ulus-devlet olma özelliklerine bağlıyordu. Bununla birlikte, demokratikleşen ve endüstrileşen Avrupa'nın barışa daha fazla yakın olacağı da beklentiler ve umutlar arasındaydı. Ancak, nasıl ki anayasal düzenlere geçmek Avrupa'nın gerçek anlamda demokratikleşmesi için yeterli olamamışsa, bu ülkeleri barışsever de yapamamıştı.³⁵ Bu nedenle, dünya, XIX. yüzyılın ikinci yarısına ulusal bağımsızlık ve bütünleşme arzularının yol açtığı savaşlarla girmişti. Bu savaşların en önemlileri de İtalyan ve Alman ulusal birliği için yapılanlardı. Artık devletler arası savaşlar yerini uluslar arası savaşlara bırakmıştı.

³⁴ Antony Best, J.M.Hanhimaki, Joseph A.Maiolo, Kirsten E.Schulze, Uluslararası Siyasi Tarih (20.Yüzyıl), Çev:Faciser Ulaş Belge, Emel Kurt, İstanbul, 2008, s.2-3

³⁵ Leopold Boissier, Yannki Sulha Bakışlar, Çev: Galip Kemalî Söylemezoğlu, İstanbul, 1943, s.21

İtalya ulusal birliğinin gerçekleşme sürecinde yaşanan olaylar, Paris Sistemi'nin, yani sorunların Büyük Devletlerin ortak kararlarıyla çözüme kavuşturulması prensibinin, uluslararası barışın korunmasında ne kadar yetersiz ve etkisiz olduğunu gözler önüne sermişti. Aynı durum Alman ulusal birliği gerçekleşirken de yaşanacaktı. İtalya ulusal birliğini sağlama görevini üzerine almış görünen Piyemonte, Avusturya İmparatorluğu'na karşı açtığı 1848 ve 1849'daki iki savaşı da kaybetmişti. Bu durum Piyemonte'ye, yabancı bir ülkenin desteği olmadan, İtalya ulusal birliğinin gerçekleşmesinin zorluğu gerçeğini gösterdi. 1852'de Piyemonte Başbakanlığını elde eden Kont Cavour, bir yandan Fransa'nın seçilmiş İmparator'u III.Napolyon'a yaklaşırken, diğer yandan Kırım Savaşı'na katılarak İngiltere'nin de desteğini sağlamaya çalıştı. Bu yüzden, 1856 Paris Barış Konferansı sırasında katılımcı devletlerin en çok sempati gösterdikleri isim Cavour idi.³⁶

Piyemonte'nin, Cavour'un özel çabaları ile, Fransa'ya yaklaşma politikası olumlu sonuç vermiş ve 1859 yılında, iki ülke arasında bir anlamda, Avusturya'ya karşı ittifak anlaşması imzalanmıştı. İttifaka göre, savaşı Avusturya'nın başlatması için kışkırtma politikası izlenecekti. Plan gerçekleşmiş ve Avusturya'nın askeri müdahale kararı almasıyla aynı yıl savaş başlamıştı. Fransa-Piyomonte birlikteliği karşısında yenilgiye uğrayan Avusturya da barış anlaşması ile bazı İtalya devletçikleri üzerindeki kontrolünden feragat etmek zorunda kalmıştı. Bazı devletçiklerde ise plebisit yapılmıştı. Fakat Cavour'la birlikte Mazini ve özellikle Modern İtalya'nın kurucularından olan ulusal kahraman Giuseppe Garibaldi'nin özel gayretleri sonucu Sicilya ve Napoli de çok geçmeden birliğe dahil edilmişti. İtalyan birliğine dahil olmayan bir tek Avusturya'nın elindeki Venedik ile Fransız askerlerinin denetimi altındaki Roma kalmıştı. Ancak, Avusturya'nın 1866'da Prusya'ya, Fransa'nın da 1871'de yine Prusya'ya karşı kaybettiği savaşların verdiği fırsatla Venedikle birlikte Roma da birliğe katılmış ve büyük İtalyan Birliği sağlanmıştı.³⁷

İtalya Ulusal Birliği karşısında, dönemin Avrupa ülkelerinin izledikleri politikalar, değişim sürecinin hızlandığı Avrupa'da, uluslararası barışı koruyacak sistemin ne denli kırılğan olduğunun bir göstergesiydi. Yukarıda da belirtildiği gibi, İtalya Ulusal Birliği, Fransa'nın ve daha çok III. Napolyon'un bireysel politikasının savaşta kendisine verdiği kesin destek sayesinde gerçekleşmişti. Ancak, III. Napolyon'un İtalya'ya verdiği destek, bu ülkenin ulusal birliğini kazanma hakkına duyduğu saygıdan kaynaklanmıyordu. Gençlik yılları İtalya'da geçmişti. İtalyanlara sempati duyması ve bu yüzden destek vermesi de anormal sayılmazdı. Avusturya'ya karşı beslediği düşmanlık da sevmediği bir ülkenin boyunduruğundan sempati duyduğu bir ulusu kurtarmak gibi bir misyonla hareket ettiği şeklinde algılanmasına yol açabilirdi. Fakat, III. Napolyon'un asıl hedefi, Birleşik bir İtalya'yla oluşturmak istediği bir "Lâtin Konfederasyonu" idi.³⁸ Ancak, III. Napolyon'un bu hedefi tutmadı. Avrupa'nın bütün büyük ülkeleriyle İtalya'ya verdiği destek nedeniyle, arası açıldı ve yalnızlığa sürüklendi. Bundan daha da ilginç, yardım ettiği İtalya ile de arasının açılmasıydı Çünkü Nice ve Savoe topraklarının Fransa'da kalması İtalyanların hazmedebilecekleri bir şey değildi. Bununla birlikte, III. Napolyon'un gelecekte Fransa için tehlike oluşturacak bir

³⁶ Dunning, p.2, Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.161

³⁷ Sander, s.154

³⁸ Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.166

Germen Bloku'nu önceden sezdiği de söylenebilir. Lâtin Bloku tasarısının uluslar çatışmasına hazırlık anlamına geldiğine şüphe yoktur.

İngiltere'de halkın İtalyan ulusal birliğine büyük sempati duymasına rağmen, hükümet bundan rahatsızlık duymuştu. Çünkü "Lâtin Konfederasyonu" projesi İngiltere'nin Fransa'yla rekabetinde dezavantaj yaratmaktaydı. Ancak, İngiltere'nin İtalyan Birliğine açıktan karşı çıkmak gibi bir politikası da olmamıştır. Bu nedenle İngiltere, İtalyan Birliğine karşı çıkmak yerine, Fransa'yla bir konfederasyon oluşturmasını önlemeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Bu konuda, Nice ve Savoe sorununun İngiltere'nin işini kolaylaştırdığı söylenebilir. İtalyan Birliği karşısında, bulunduğu konum itibarıyla, çelişki yaşayan diğer bir devlet ise Prusya olmuştur. Kuramsal olarak, Alman Birliğini sağlamak için yoğun bir çaba içerisinde olan Prusya'nın, benzer konumda olduğu Piyemonte'nin "İtalyan Birliği" politikasını desteklemesi gerekirdi. Fakat Prusya, bağımsızlık için mücadele eden İtalyanlara değil, buna engel olmaya çalışan Avusturya'ya yakın durmuştu. Çünkü, Avusturya da Germen üstünlüğüne dayalı bir devletti ve İtalya bu egemenliğe karşı savaşıyordu. Böylece Prusya, kendisi için istediği bütünlüğü İtalya için istememekte bir sakınca görmemiştir.

Alman Birliği'nin gerçekleşmesi çok daha farklı koşullarda oldu. İtalyan Birliğine Fransa'nın desteği ve en azından İngiltere kamuoyunun sempatisi vardı. Oysa Alman Birliğini Avrupa'da Prusya'nın kendisi dışında, Alman orijinli Avusturya da dahil, hiçbir ülke desteklemiyordu. Prusya'nın 36 Alman devletini sınırları içerisine alması Avrupa'da hiçbir devletin kabul edebileceği bir durum değildi. Çünkü, bu devletlerin bir çoğu komşu ülkelerin egemenlikleri altında bulunuyordu. Prusya'dan bile çekinen ülkelerin, Birleşik Almanya'ya tahammül etmeleri mümkün değildi. Zaten Bismarck da bunu bildiği için, hiç kimseden yardım isteme yoluna gitmemiş, konjektürel durumdan yararlanarak, tek başına bu ülkelerle savaşma yolunu seçmişti. Buna Bismarck'ın "Üç Aşamada Alman Birliği" politikası da denebilir. Birinci aşamada, 1864'de, Prusya Danimarka ile savaştı ve kuzeyindeki Alman devletçiklerini bu ülkenin egemenliğinden kurtarması hiç de zor olmadı. Fakat Avusturya ve Fransa ile yaptığı savaşlarda elde ettiği başarılar, sadece Alman Birliğini gerçekleştirmekle kalmadı, Avrupa dengelerini de değiştirdi.

1866'daki Prusya-Avusturya savaşı, aynı zamanda, Germen ırkının dünyada hangi ülke ve hanedan tarafından temsil edileceğini de belirleyecekti. Bu nedenle, savaş iki ülkenin arasında olmaktan çok, Habsburg-Hohenzol Hanedanları arasında cereyan ediyordu. Savaşı Prusya'nın kazanması bu temsilin Hohenzollarda olacağını gösteriyordu. Ancak savaş Avusturya'nın kesin yenilgisiyle sonuçlanmasına rağmen, Avusturya'yı haritadan silmedi. Çünkü Bismarck, böyle bir duruma Prusya'nın gücünün yetmeyeceğini, bunun Avrupa'da tamiri güç ve tahmini zor sonuçlar doğuracağını biliyordu. Bu nedenle sadece Avusturya'nın egemenliğindeki Alman devletçiklerini Germen Konfederasyonu'na katmakla yetindi.³⁹ Bismarck'ın aynı zamanda, Germen orijinli olmayan ulusların idaresi ve kontrolü için Avusturya devletini bir süre daha gerekli gördüğüne de şüphe yoktur. Diğer yandan Avusturya, Almanya için Doğu Avrupa'da hem tampon görevi görüyor, hem de Germen ırkını temsil ediyordu.

³⁹ Mc Neill, 474

Alman Birliği'nin tamamlanmasını sağlayan 1870-1871 Prusya-Fransa savaşı ise, dönemin uluslararası ilişkilerini derinden etkilemiştir. Bismarck'ın Danimarka ve Avusturya'ya karşı elde ettiği başarıların bir anlamının olabilmesi, ancak Fransa idaresi altındaki alman devletlerinin de birliğe dahil edilmesi ile mümkündür. Bu ise bir çok bakımdan zorluklar içeriyordu. Her şeyden önce Fransa diğer devletlere oranla daha güçlü bir devlettir. Ayrıca, Fransa'nın egemenliğindeki Güney Alman Devletleri Katolikler ve bu nedenle de Alman Birliğine soğuk bakıyorlardı. Diğer yandan Fransa ile bir savaşa diğer devletlerin bulaşma olasılığı da oldukça yüksekti. Ancak bütün bu zorluklar Prusya'nın Fransa'ya karşı büyük bir zafer kazanmasına engel olamadı. Hohenzol hanedanına mensup Leopold'un İspanya tahtına çıkarılmasını hazmedemeyen III. Napolyon, Prusya'nın artık fazla ileriye gittiğine hükmederek, hedef olarak Berlin'i göstermişti. Fakat, III. Napolyon Berlin'e giremediği gibi, Sedan savaşındaki hezimet üzerine Fransız tahtını da kaybetmişti.⁴⁰ Fransa'nın savaşı kaybetmesi bu ülkede III. Cumhuriyet rejiminin, Prusya'nın kazanması ise Alman İmparatorluğu'nun yolunu açmıştı.

Bismarck'ın kurduğu Alman Birliği için kullanılan "İmparatorluk" kavramını klâsik imparatorluk kavramlarından ayırmak gerekir. Klâsik imparatorluk tanımlamasına giren ülkeler, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Osmanlı gibi birden çok ulusu bünyesinde toplayan devletlerdir. Alman İmparatorluğu kavramıyla ifade edilmek istenen ise, tarihte uzun süre ayrı yaşayan Alman devletçiklerinin tek bir çatı ve idare altındaki birliği idi. Nasyonalist akım XIX. yüzyılın, özellikle ikinci yarısında, klâsik imparatorlukları tehdit ederken, Alman ve İtalyan Birliği gibi ulusal bütünleşmelerde tersinden esen bir rüzgâr etkisi yaratmıştı. Avrupa'da güçler arası dengelerin değişmesine neden olan Almanya ve İtalyan devletlerinin, birleşmeden kaynaklanan potansiyel güçlerinden çok, bunların etnik birlik temeline dayanan ulus-devletler olmalarıydı. Gerek Başbakan Bismarck'ın, gerekse ondan sonra Alman dış politikasını yönlendiren İmparator II. Wilhem'in uluslararası ilişkilere yaklaşımı tamamen bu ulus-devlet felsefesi temeline dayanıyordu. İtalyan ve Alman Ulusal Birliklerinin gerçekleşme aşamasındaki savaşları doğuran nasyonalist akım, birliklerin kurulmasından sonra, uluslararası diplomasiye daha büyük bir etki alanı kazanmıştı.

Alman Ulusal Birliği'nin gerçekleştiği 1871 yılından sonraki yaklaşık 20 yıllık süre, çoğunlukla Avrupa'da Alman üstünlüğü dönemi olarak adlandırılmakta ve daha çok Bismarck'ın dış politika başarısı olarak kabul edilmektedir.⁴¹ Yeni kurulmuş bir imparatorluğun Avrupa diplomasisinde tüm inisiyatifi ele alarak uluslararası ilişkileri tek başına yönlendirmesini sadece Bismarck'ın kişisel becerisine bağlamak doğru olabilir mi? Bismarck'ın politik becerisi ve başında bulunduğu Prusya'nın imparatorluk öncesinde de hatırı sayılır bir gücünün bulunduğu tartışılmaz bir gerçektir. Ancak söz konusu Alman üstünlüğünü tek başına Bismarck'a bağlayarak, dönemin uluslararası konjektürünü hesaba katmadan yapılan değerlendirmeler tek boyutlu olmaya mahkumdur. Bismarck'ın Avrupa'da çok önem verdiği ve ısrarla korumaya çalıştığı barış neredeyse her devletin istediği şeydir. Dönemin devletlerarası ilişkileri dikkatle incelendiğinde, Bismarck'ın barış politikasının kendi bireysel becerisinin yanı sıra İngiltere'nin izlediği dış politikanın da dolaylı katkısıyla yürüdüğü görülecektir.

⁴⁰ Armaoğlu, Siyasi Tarih, s.181

⁴¹ Armaoğlu, 20.yüzyıl..., s.19

Bismarck'ın Avrupa'da barışı bozacak ülke olarak Fransa'yı görmesi gerçekçi bir tespitti. İmparatorluğun kuruluş aşamasında, Almanya'nın askeri gücü çok net olarak ortaya çıkmıştı. Kaldı ki, şimdi Avusturya-Macaristan da artık Almanya'dan kopamazdı. Bu Germen dayanışmasıyla çatışmak hiç kimsenin tek başına cesaret edebileceği bir şey değildi. Zaten Bismarck da Fransa'dan değil onun bir başkasıyla ve de özellikle Rusya'yla birleşmesinden korkuyor ve buna "Bismarck'ın Kâbusu" deniliyordu.⁴² Fakat Bismarck'ın birleşmelerini kâbus olarak gördüğü ülkelerin her ikisi de İngiltere'nin de Avrupa dışında çatıştığı ülkelerdi. İngiltere bu dönemde, Fransa'yla, Mısır-Süveyş, Sudan ve Hindicini'nde, Rusya ile de, Türk Boğazları, İran, Afganistan, Tibet ve Çin'de amansız bir rekabetin içerisinde bulunuyordu. Avrupa dışında İngiltere ile, Avrupa'da da Almanya'yla aynı anda rekabet için ne Fransa'nın, ne de Rusya'nın gücü vardı. İngiltere'nin dünyanın çeşitli bölgelerinde bu ülkelerle çatışması nasıl Avrupa'da Bismarck'ın işini kolaylaştırılmışsa, Almanya'nın bu ülkeleri Avrupa'da sürekli tedirgin etmesi de İngiltere'yi rahatlatıyordu. 1882'de Almanya ile ittifak anlaşması kuran Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile İtalya'nın derhal İngiltere ile "Akdeniz Anlaşması"ni imzalamış olmalarını⁴³ dolaylı bir Almanya-İngiltere dayanışması olarak görmemek için hiçbir neden yoktur.

1877-1878 Osmanlı-Rusya Savaşı Almanya'nın ve Bismarck'ın isteyeceği ve destekleyeceği bir savaş değildi. Avrupa'da savaşların çıkmasını engelleyen Bismarck idiyse bu savaşı da engellemeliydi. Her ne kadar bu savaşı engelleyemediği için Rusya ve Avusturya Macaristan ile Almanya'nın imzalamış olduğu "1872 Birinci Üç İmparatorlar Ligi" dağılmışsa da, savaşa ve barışa İngiltere'ye rağmen Bismarck'ın tek başına karar vermediğini gösteriyordu. Savaşın ardından, Osmanlı Devleti'nin Rusya'yla imzalamış olduğu Ayastefanos Anlaşması'nın yerine geçecek olan Berlin Anlaşmasının müzakerelerinin Almanya'nın başkenti Berlin'de yürütülmesi ve konferansa Bismarck'ın başkanlık etmesi⁴⁴ yanıltıcı olmamalıdır. Burada amaç, Bismarck'ı küçümsemek ve izlediği Avrupa'da barış politikasındaki başarılarının hafife almak değildir. Nihayet, Bismarck'ın öncülüğünü yaptığı barış herkesin işine yarayacak kolektif bir dünya barışını değil, öncelikle Almanya'nın çıkarlarına hizmeti simgeleyen bir barışı ifade ediyordu. Bismarck'ın iktidar olduğu dönemlerde henüz bir İngiltere-Almanya rekabeti tam anlamıyla söz konusu değildi. Ancak Almanya'nın Osmanlı Devleti ile yakınlaşması, askeri, mali dayanışma içerisine girerek, Berlin-Bağdat demiryolu projesini⁴⁵ yürürlüğe koyma girişimi iki ülkenin koyu bir rekabete girmesine yol açmıştı. Ayrıca, Bismarck'ın barış politikası Avrupa merkezli ilişkileri içeriyordu ve bu da Avrupa'da bir İngiltere-Almanya rekabetini gerektirmiyordu ya da Bismarck İngiltere ile rekabete girmemeye özen gösteriyordu. Ancak 1885'den sonra Bismarck bile sömürgeciliğin cazibesinden kendini alamayarak Afrika kıtasına el atınca, İngiltere Almanya ile ilk kez Avrupa dışında karşı karşıya gelmişti. Bu iki önemli gelişme dikkate alındığında, İngiltere-Almanya rekabetinin Bismarck'ın 1890'da henüz başbakanlıktan ayrılmadan önce başladığının işaretidir. Bu nedenle, Bismarck başbakanlıktan

⁴² Sander, s.184, Armaoğlu, 20.Yüzyıl..., s.23

⁴³ www.wikipedia.otto_von Bismarck, 12/22

⁴⁴ Ali Fuat Türkgeldi, Mesâil-i Mühime-i Siyasiye, C.II, Yayına Hazırlayan:Bekir Sıtkı Bay- kal, Ankara, 1987, s.57

⁴⁵ Bkz, Murat Özyüksel, Hicaz Demiryolu, Tarih Vakfı yayınları, İstanbul, 2000

ayrıldıktan sonra Almanya'nın diplomasideki üstünlüğünün sona erdiği tezi de tartışmalı hale gelmektedir. Bu durum, Bismarck başbakanlık görevini sürdürse bile, İngiltere ile rekabet ederken de aynı başarıyı elde edebilirdiydi sorusuna cevap vermeyi güçleştirmektedir. Fakat şurası kesindir ki, iki dünya savaşında da Almanya ve İngiltere'nin karşı bloklarda yer almaları ve birbirleriyle savaşmaları, iki ülkenin Bismarck sonrası karşılıklı ilişkilerinin ve politikalarının bir sonucudur.

Uluslar Savaşından Dünya Savaşına

XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. Yüzyılın ilk başlangıç yıllarında, uluslararası ilişkilerin yönünü belirleyen, sadece ülkelerin dış ilişkilerinden sorumlu politikacılar değildi. Radikal bir değişim eksenine girmeye başlayan dünyada, bir kısmı barıştan diğerlerinin ise savaştan yana olacağını düşünebileceğimiz politikacı profiline rastlamak zordur. XIX. yüzyılda savaş devletlerarası ilişkilerin normal bir biçimiydi. İki ya da daha çok devlet arasında bir anlaşmazlık çıktığında, savaşa başvurmanın doğruluğu ya da yasal olup olmadığına karar verebilecek mekanizmalar yoktu.⁴⁶ Bununla birlikte, XIX. yüzyılda, bir kısmına yukarıda değinilen, önemli bazı savaşlar meydana gelmesine rağmen savaş sayısı fazla değildi. Örneğin; XVII. yüzyılda dünyada 500, XX. yüzyılda da 3080 küçük büyük çatışma olmasına rağmen XIX. yüzyılda bu sayı sadece 120 idi.⁴⁷ Morgenthau'ya göre; bunun nedeni uluslararası sisteme dayanıyordu. XIX. yüzyılın büyük bölümünde, Viyana düzeni ile ortaya çıkan iki blok İngiltere tarafından dengeleniyordu. Üç kutuplu dünyada savaşların daha az rastlanacağı görüşü de Morgenthau'nun teorisinin özünü oluşturuyordu.⁴⁸ Oysa XX. yüzyıla girilirken dünya iki kutuplu bir sisteme sahipti. Morgenthau'nun aksine, İki kutuplu sistemde savaşların daha az görülebileceğini ileri süren George Wallace bile, bundan ayrı olarak, kutuplarda güçlü aktör sayısı arttıkça savaş olasılığının yine yükseleceğini belirtmektedir.⁴⁹ İşte XX. yüzyıla girilirken gerek İttifak (Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya), gerekse İtilâf (İngiltere, Fransa, Rusya) bloklarında yer alan ülkelerin hepsi saygın bir güce sahiptiler ve hiç biri rekabette geri adım atmaya niyetli görünmüyordu.

İster uluslararası sistemin özelliğinden kaynaklansın, isterse Bismarck'ın kişisel barış politikasının bir sonucu olsun, XIX. yüzyılın son çeyreğinde, 1877-1878 Osmanlı-Rusya savaşının dışında Avrupa'da önemli bir savaş çıkmamıştı. Fakat şurası şaşırtıcıdır ki, insanlık dünya savaşına da bu barış sürecinde hazırlanmıştı. Bunu sağlayan da, Endüstri Devrimi'nin kökten değiştirdiği sosyal, ekonomik ve teknolojik değişikliklerle, yine onun tetiklediği sömürgecilik rekabeti ve silahlanma yarışıydı. XX. yüzyıla girilirken, savaş olgusu tedavisi bilinmeyen ve devamlı yayılma eğilimi gösteren bir hastalık andırıyordu. Buna ülkelerin politikacılarının direnebilecek güçleri yoktu. Sanayi devrimi yepyeni bir dünya yaratmış, ancak politikacılar halâ eski dünyanın geleneksel idarecileri idi.

⁴⁶ Boniface, s.45

⁴⁷ Oral Sander, "20. Yüzyıl Tarihi'nin Temel Özellikleri", A.Ü.S.B.F.Dergisi, Seha L.Meray'a Armağan II, Yayın No:500, Ankara, 1982, s.546

⁴⁸ Hasan Köni, "Savaş ve Uluslararası Aktör Sayısı", A.Ü.S.B.F.Dergisi, Ahmet Şükrü Esmere Armağan, Yayın No:468, Ankara, 1981, s.156

⁴⁹ Köni, s.156

Sanayi devriminin 1870'e kadarki yaklaşık yüz yıllık bölümünü bu tarihten sonraki gelişmelerden ayırmak gerekir. Bu dönem sanayileşmede bir emekleme devri idi ve uluslararası ilişkilere etkisi çok geniş değildi. Fakat, klâsik söylemle baş döndürücü hızdaki gelişmeler asıl bu tarihten sonra başlamıştı. Alman imparatorluğu'nun kuruluşu ve Avrupa'daki güçler dengesinin değişim sürecinin de bu döneme rastlaması uluslararası rekabetin doludizgin yıllarını doğurmuştu. XX. yüzyılın başlangıcına kadar, uluslararası rekabet daha çok İngiltere ile Fransa arasında cereyan ediyordu. Ancak, bu iki denizaşırı ülkeyi 1904 "Samimi Anlaşma"sı ile rekabetten beraberliğe iten neden de Almanya faktörü idi.⁵⁰ İngiltere ile rekabete son veren Fransa, Almanya'ya karşı izleyeceği politikayı da sertleştirmekten geri kalmamıştı. Bununla birlikte XX. yüzyıl arifesinde dünyadaki en büyük rekabet Alman-İngiliz rekabeti idi. Fakat, barışı tehlikeye atan bu iki lider ülkenin rekabeti değil, bunlara dayanarak politika yapan blok içi diğer ülkelerin davranışları olmuştur. Sırbistan'ın Rusya'ya, Avusturya'nın Almanya'ya ve Fransa'nın da hem İngiltere ve hem de Rusya'ya sırtını dayayarak sorunlara yaklaşımları 1914 öncesi uluslararası ilişkilerin en kırılğan özelliğini oluşturuyordu.

Almanya'nın sömürgecilikte yeni bir aktör olarak ortaya çıkması, İngiltere'yi sahip olduğu sömürgelerini koruma psikolojisine itmiştir. Esasında bu ülkeler arasındaki sömürgecilik rekabetini tetikleyen daha çok her iki ülkenin de iç dinamikleri idi. Almanya'daki kamuoyu baskısı daha Bismarck işbaşından ayrılmadan başlamıştı. Bismarck'ı denizaşırı rekabete sürükleyenler büyük ölçüde Hamburglu tüccarlardı. Aynı şekilde, 1897'de, II. Wilhem'i Almanya'nın Avrupa'ya kapanıp kalamayacağı ve ekonomik, siyasi ve politik olarak dünyadaki rekabet politikasına zorunlu olarak katılacağını içeren, Weltpolitik'i açıklamaya götüren de yine bu dinamiklerin baskısıydı.⁵¹ Almanya'nın denizaşırı ticarete rol üstlenmesi, bu pazara hakim olan İngiliz ticaret ve sanayi kesimlerinde büyük huzursuzluk yaratmıştı. Hem güvenlikleri tehlikeye düşmüş, hem de, rekabetin kazançlarında azalma yaratacağını fark etmişlerdi. Bu rahatsızlığın etkisiyledir ki, 1900 yılında, İngiltere'deki iş adamları, hükümetlerine bir uyarı göndermişlerdi.⁵² Bu uyarının İngiltere'nin Almanya'ya karşı politikasına yansıdığını var saymak gerekir. Diğer yandan XIX. yüzyılın sonlarında dünya ticaret hacmindeki büyüme ve artan dış yatırımlar, yatırım güvenliği sorunlarının ortaya çıkmasına yol açtığı gibi, Londra merkezli finans dünyası da önemli değişikliklerle karşı karşıya kalmıştı.⁵³

İngiltere, Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra, Fransa ile Afrika kıtasının değişik bölgelerinde girmiş olduğu rekabet ve çatışmalar nedeniyle, Almanya'nın Afrika'ya ayak basmasına başlangıçta pek ses çıkarmamıştı veya Almanya bu iki ülkenin çatışmasından yararlanarak Afrika'ya girmişti. İngiltere hem Fransa ve hem de Almanya ile aynı anda çatışmanın riskini hesaba katarak ikincisi ile kıtada anlaşma yönünü seçmişti. 1886 Anlaşması ile İngiltere Tanganika'yı Alman sömürgesi olarak tanıırken, 1890 Heligoland Anlaşması ile de iki ülkenin Afrika kıtasında bulunan

⁵⁰ William R. Keylor, *The Twentieth Century World*, Oxford/Newyork, 1992, s.9-10

⁵¹ Michael R. Gordon, "Domestic Conflict and the Origins of the First World War: The British and the German Cases", *The Journal of Modern History*, Vol.46, No.2 (Jun.1974), pp.202, Keylor, s.9

⁵² J.M. Roberts, *The Penguin History of the World*, Oxford, 1987, p.810

⁵³ Keylor, s.37

çıkarları karşılıklı olarak tanınmıştır.⁵⁴ Ancak Fransa ile İngiltere 1904 Anlaşması ile aralarındaki çatışmalara son vererek sömürge paylaşımında kesin uzlaşmaya varınca, Alman-İngiliz ilişkileri yeni bir döneme girdi.

İngiltere ile “1904 Samimi Anlaşma”sını gerçekleştiren Fransa, 894 yılında Rusya ile imza imzalamış olduğu İttifak Anlaşması’na da güvenerek, Almanya’ya karşı tutumunu sertleştirdi. Kendisinin kuşatma altında kaldığına inanan Almaya’nın bu üçlü kuşatmaya cevabı silâhlanmaya ağırlık vermek oldu. Böylece Avrupa Birinci Dünya Savaşına giden yolun en tehlikeli dönemecine girmişti.

Almanya, 1913 yılında kabul etmiş olduğu “Ordu Yasası” ile, aşırı personel, silah ve savaş gemisi sayısında artışa gidince, Fransa da “Zorunlu Askerlik Yasası”nı çıkarıp buna aynı şekilde karşılık vermişti. Dışarda 1904-1905 Japon yenilgisinin, içeride de 1905 İhtilâl’inin sarsıntılarını henüz atlatamayan Rusya bile, Fransa’dan aldığı mali destekle, yarışın dışında kalmaya hiç de niyetli görünmüyordu. Rusya’nın yine 1913 yılındaki “Büyük Program” ile hedefi 800.000 kişilik bir ordu idi. İngiltere ise zaten yeterince silaha sahip bulunuyordu. 1913 Balkan Savaşları bu silahlanma deliliğini daha da hızlandırmıştı. Avrupa’nın büyük ülkelerini savaşa doğru hızla sürükleyen,” en iyi savunma saldırıdır” yaklaşımından başka bir şey değildi ve ilginç olan da bu düşüncenin askerlerden çok politikacılar tarafından daha çok benimsenmiş olmasıydı.⁵⁵

Karşılıklı silahlanmanın bir savaşa mı yoksa barışa mı (caydırıcılık) yol açacağı sorusunun insanlık tarihindeki belki de ilk test edileceği dönem XX. yüzyılın başı idi. Bilim ve teknolojinin yaratmış olduğu modern silâhlar, ne yazık ki, insanların birbirlerini karşılıklı olarak daha kolay öldürmelerini sağlamaya yaramıştı. Bilim ve özellikle silâhların mucidi olan bilim adamları, istemeden de olsa, savaşlara karar veren siyasilerle kol kola girmişlerdi. Bilimin belki de yeni uğraşı alanı, ülkeleri yöneten politikacıların savaş değil barış isteyen aktörler olmaları için ne yapılması gerektiği sorusuna cevap aramak olacaktı. Birinci Dünya Savaşından sonra, daha yıkıcı ikincisi yaşandığına göre, insanlığın bu cevabı beklemesi çok daha zaman alacak ve belki de soru cevapsız kalacaktır.

Sonuç

XVII. yüzyılın sonlarında, önce Amerikan ve hemen onun ardından gerçekleşen Fransız Devrimleri, sadece ülkelerin iç politikalarını etkilemekle kalmamış, evrensel nitelikleri dolayısıyla, uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmıştır. Başlangıçta, Napolyon’un elinde devrimin ilkeleri amacından saptırılabilirse bile, o döneme kadar yürürlükte olan dünyanın klâsik sistemine bir başkaldırı derhal başlamıştır. XIX. yüzyılın uluslararası olaylarını belirleyen, büyük ölçüde, bu devrimlere yönelik etki ve tepki hareketleri olmuştur.

XIX. yüzyılın ilk yarısında radikal değişikliklere karşı yine radikal bir tepki doğmuştur. Değişime karşı reaksiyoner bir tutum içerisine giren ülkeler statükocu bir kampta birleşmişlerdir. Evrensel insan haklarına karşı statükoculuğun benimsenmesi hoş olmasa da yüzyılın ortalarına kadar genelde barışın korunmasında bu davranışın kısmen etkili olduğu görülmektedir. Değişime karşı örgütlenen Avusturya, Rusya ve

⁵⁴ Türkkaya Ataöv, Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No:383, Ankara, 1975, s.19-20

⁵⁵ Best, s.15-16

Prusya'nın neredeyse bütün politikalarını devrim karşıtlığı eksenine oturtmaları, Fransa'nın da kısa aralıklarla yeni devrim olayları içerisine yuvarlanması XIX. yüzyılda İngiltere'ye aşırı bir serbestlik kazandırmıştır. Uluslararası sistemin statükocu temsilcileri ne 1848'deki değişimleri, ne de bundan sonraki İtalyan ve Alman birliklerinin gerçekleşmesini önleyebilmişlerdir. Bir çok Avrupa ülkesi yüzyılın ikinci yarısına hem ülkelerindeki siyasal rejimleri hem de sınırlarını değiştirerek girmişlerdi.

Avrupa ülkelerinde demokratikleşmenin yaygınlaşması uluslararası ilişkilere barışçı yumuşamayı getirmedi. İçerde demokrat olan politikacılar bile dış ilişkilerde despotizmi benimsemekten ve gerilimden yana olmaktan geri kalmadılar. Statükonun sopayla koruduğu barış demokratik ülke politikacılarının aşırı doyumsuzluğuna kurban gitti. Kendi ülkelerinde, içerde demokrasinin yerleşmesi, dışarıda da ulusal bağımsızlığın kazanılması için savaşmış politikacılar bile, söz konusu sömürge insanları olunca, onlara özgürlüklerini vermeme konusunda adeta birbirleriyle yarış içerisine girdiler. XIX. yüzyılda modernleşen dünya ile uluslararası ilişkiler arasındaki bağ çok net olmadığı için barışın önemini fark eden insan sayısı da çok azdı. Uluslararası düzeydeki dünya sorunlarını çatışmaya dönüşmeden önleyebilecek uluslararası örgütler henüz kurulmamıştı. Demokratik olduğu kabul edilen ülkeler de bile, savaşa karşıtı bir kamu oyu kültüründen söz etmek mümkün değildi.

Güçler dengesinin değişmesi, emperyalist-ekonomik rekabeti daha fazla tetiklemiştir. Emperyalist ülkeler, bir yandan yeni kazanımlar elde etmek, diğer yandan eski kazanımlarını elde tutabilmek için, aşırı bir doyumsuzluğa sürüklendiler. Bu doyumsuzluk devletlerin dış politikalarında kaza ve korku faktörlerinin daha da öne çıkmasına yol açtı. Ülkeler güvenlik sorunlarının çözümünde güce dayalı güvenlik algılamalarını alternatifi olmayan çareler olarak görmeye başladılar. Şiddete dayalı çözüm yöntemleri yaygınlaşınca, yüzyılın sonlarına doğru, devletler arası ittifaklar daha çok önem kazandı. İttifaklar hem emperyalist hem de siyasal rekabetlerden doğduğundan homojen temellere dayanmıyorlardı.

Devletler arasındaki örgütlenmeler, olası bir savaşa karşı, savunma amacına dönük olmaktan çok, düşman görülen ülkelerin hareket alanlarını kısıtlama ve gelecekteki davranışlarını test etme önceliğine dayanıyordu. Bu ödünsüz ve sınırsız davranışlar barış ve uzlaşma ile sorunların çözümüne küçük bir şans dahi bırakmamıştır.

Birinci Dünya Savaşını, grupların öncüsü gibi görünen, İngiltere ile Almanya başlatmamıştır. İttifak ve İtilâf Devletleri arasındaki çatışmaya grupta öncü ülkelerin değil, kutuplar içindeki daha zayıf devletlerin siyasal anlaşmazlıklarının yol açması, uluslararası sistemin ne kadar çok kırılgan olduğunun bir kanıtı sayılmalıdır. Bu kırılganlık dünyayı 1914'de uluslararası bir uzlaşma kültürünün yoksunluğundan da yararlanarak uluslararası bir çatışmaya götürmüştür. Böylece insanlık tarihinde her zaman olduğu gibi savaş barışın önüne geçmiştir.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, Fahir, Siyasi Tarih, Ankara, 1975.
- Armaoğlu, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), Alkım Yayınları, İstanbul, 1999.
- Ataöv, Türkkaya, Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri, A.Ü.S.B. Yayınları, No:383, Ankara, 1975.
- Best Antony, Hanhimaki J.M, Maiolo Joseph A, Kirsten Schulze E, Uluslararası Siyasi Tarih (20.Yüzyıl), Çev:Taciser Ulaş Belge, Emel Kurt, İstanbul 2008.
- Boisser, Leopold, Yarınki Sulha Bakışlar, Çev: Galip Kemali Söylemezoğlu, İstanbul, 1943.
- Boniface, Pascal, Güçsüzlük İsteği Uluslararası ve Stratejik Tutkuların Sonu mu? Çev: Alp Tümertekin, İstanbul, 1997.
- Clausewitz, Carl Von, Savaş Üzerine, Çev:Selma Koçak, İstanbul, 2007.
- Dunning, William A, "European Theories of Constitutional Government after the Congress of Vienna", Political Science Quarterly, Vol.34, No:1 (mar.1919), pp.1-32.
- Gordon, Michael R. "Domestic Conflict and the Origins of the First World War: The British and the German Cases", The Journal of Modern History, Vol. 46, No:2 (Jun.1974), pp.191-226
- Göze, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul, 2000.
- Kant, Immanuel, Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme, Çev: Yavuz Abadan, Seha L.Meray, Ankara,1960.
- Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, C.V-VIII, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1983.
- Karaosmanoğlu, Ali, "Clausewitz ve Savaşın Evrensel Yapısı", A.Ü.S.B.F Dergisi, Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan Sayısı, Yayın No:468, Ankara, 1981.
- Keylor, William K, The Twentieth Century World, Oxford/Newyork, 1992.
- Köni, Hasan, "Savaş ve Uluslararası Aktör Sayısı", A.Ü.S.B.F. Dergisi, Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan Sayısı, Yayın No:468, Ankara, 1981.
- Kurat Akdes Nimet, Rusya Tarihi, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1993.
- Machiavelli, Niccolo, Hükümdar, Çev: Mehmet Özey, İstanbul, 2003.
- McNeill, William H, Dünya Tarihi, Çev:Alâeddin Şenel, İmge Yayınları, Ankara, 1994.
- Mourre, Michel, vd. İhtilâller ve Darbeler Tarihi, Çev: Sabiha Bozbağlı, İstanbul, 1986.
- Özyüksel, Murat, Hicaz Demiryolu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Peterson, Genevieve, "Political Inequality at The Congress of Vienna", Political Science Quarterly, Vol.60, No:4 (Dec.1945), pp.532- 554.
- Roberts, J.M, The Penguin History of The World, Oxford, 1987.
- Sander, Oral, "20.Yüzyıl Tarihi'nin Temel Özellikleri", A.Ü.S.B.F. Dergisi, Seha L Meray'a Armağan Sayısı II, Yayın No:500, Ankara, 1982.
- Sander, Oral, Siyasi Tarih, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No:541, Ankara, 1984.
- Türkgeldi, Ali Fuat, Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye, Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 1987.
- Webster, C.K, The Congress of Vienna 1814-15, London, 1919.
- [WWW.Wikipedia.org](http://www.wikipedia.org) von Bismarck, 12/22.
- Yalvaç, Faruk, "Hegel, Dünya Tarihi ve Özgürlük Mücadelesi Olarak Uluslararası İlişkiler", Uluslararası İlişkiler Dergisi, C.6, Sayı 21, Ankara, 2009.